

Веселкова А.А.

*Миколаївський державний університет імені В.О.Сухомлинського
Науковий керівник – д. пед. н., проф. Гладішев В.В.*

“Психологічна реконструкція характерів” образів-персонажів епічних творів як чинник підвищення ефективності вивчення школярами зарубіжної літератури

Однією з важливих проблем сучасної літературної освіти є проблема забезпечення читання учнями творів класичної літератури. Література минулого увібрала в себе досвід історичного розвитку суспільства, і саме в цьому її таємничі та не до кінця використані можливості виховного впливу на молодь. Тому важливо знайти у класичній літературі те, що співзвучно з часом та хвилиною учнів.

Вивчення творів на заняттях із зарубіжної літератури, навіть за умов певною мірою обмеженого шкільного аналізу, повинне бути суто науковим, спиратися на вже встановлені, перевірені оцінки літературних явищ та найкращих досягнень літературознавців.

В основі концептуального вивчення літератури, яка дає високий виховний результат, знаходиться поступове заглиблення зв'язків між сприйняттям твору, його аналізом та засвоєнням історико-літературних і теоретико-літературних матеріалів.

На особливу увагу заслуговує сам процес спілкування зі старшокласниками. Як слушно відзначав під час дослідження основних психічних процесів юнацького віку І.С.Кон [7, с. 151-164], старшокласники мають різнобарвне дозвілля, рівень їх культурних посягань у деяких галузях більш високий, ніж у дорослих. Ієрархія переваг різноманітних видів мистецтва така: література, музика, кіно, театр, образотворче мистецтво.

“Естетичне виховання, – впевнений І.С.Кон, – буде мати усіх лише тоді, якщо воно буде спиратися на творчу активність самої особистості, яка формується і враховує особливості її життєвого світу та інтересів. А спонтанна творчість не може стати дійсно художнім без спеціального навчання та оволодіння культурною спадщиною. Загальна основа першого та другого – пробудження творчого начала особистості та “включення” мистецтва в її реальний світ” [7, с. 151-164].

Активно використовуючи знання з психології учнів під час вивчення ними літературних творів, вчитель може повернути інтерес до читання та подати аналіз художнього твору з іншого, психологічного, боку.

Так, наприклад, проблема характеру образу-персонажу є однією з найбільш актуальних проблем як у поетичному, так і в прозаїчному світі літератури. Треба зауважити, що літературний герой завжди є носієм певного характеру, певного темпераменту та інших особливостей, які притаманні людству у реальності. Якщо розглядати літературного героя не лише, як засіб створення твору, а як носія певних психологічних характеристик, то треба визнати: характер кожного персонажу є неповторною особистістю. Відповідно, осмислення характеру літературного героя повинне спиратися на психологічні закономірності.

Однією з головних притягальних рис художньої літератури є її здатність розкривати таємниці внутрішнього світу людини, виражати щиросердечні рухи так точно і яскраво, як це не зробити в послідовному, звичайному житті. Відповідно до активізації навчальної діяльності школярів з метою підсилення їхньої уваги до внутрішнього світу героїв епічних творів різних жанрів, до їхньої психології, під час вивчення цих творів доцільно застосовувати прийом, який умовно названо “психологічною реконструкцією характерів”. Сутність його полягає в тому, що образ-персонаж епічного твору максимально “наближається” до реального життя за рахунок сприйняття його як реальної особистості, яка відрізняється певними психологічними характеристиками, певними рисами характеру. “Створення” цих характеристик здійснюється на підставі психологічного аналізу “інформації”, яку подано автором про персонажа.

Характер – важлива частина організації тексту. Літературознавці сприймають характер, як “образ людини, побачений з внутрішнього боку, а не з останньої смислової позиції самої особистості, а з зовнішнього боку, з точки зору іншого, і побачений як “інший”, а не як “Я”. Тому, характер, у кінцевому результаті – об'єктивний образ. Він передбачає “наявність “всезнаючого” автора, який володіє авторитетною та безспірною позицією поза знаходження (по відношенню до

свого героя), з якою він може закінчити та об'єктивувати своє творіння" [3, с. 10].

Досить часто у баченні характеру домінувало бачення відбитку епохи, дійсності. Так, Г.Н.Поспелов казав, що "реалізм твору полягає в тому, що письменник змушує своїх героїв діяти у відповідності до особливостей їх соціального характеру, з їх внутрішніми закономірностями, їх країни та епохи, – типовими обставинами" [10, с. 52].

Треба зауважити, що письменники, створюючи художній образ набагато глибше, повніше і точніше передають особистість свого персонажу. Це свідчить про те, що письменники не просто відтворювали певного персонажа, а наділяли їх багатоаспектними характеристиками.

"Гобсек" – цей твір і цей образ-персонаж обрано нами не лише тому, що його вивчення викликає значний, скажімо так, "практичний інтерес" школярів через, на жаль, сумну "сучасність" створеного французьким письменником світу, в якому стосунки між людьми переважно визначаються, образно кажучи, "владою золота", а тому, що дуже непростим є осмислення старшокласниками образу головного героя повісті.

Поєднання рис романтизму й реалізму в "художній системі" Бальзака взагалі та у повісті "Гобсек" зокрема, підвищує психологічну переконливість створених письменником образів-персонажів. Це, з одного боку, помітно ускладнює їхнє вивчення, а з іншого – робить це вивчення більш цікавим, більш привабливим (в особистому плані) для школярів.

Примітно, що для малювання зовнішності й внутрішнього світу героя автор звертається до порівнянь, які пов'язані виключно з коштовними металами: золото, срібло, бронза. Частіше за все згадується золото, й це не випадково. Імовірно, що таке "металеве обрамлення" життєвого шляху головного героя, яке подається письменником через опис зовнішності, має підкреслити сутність цього життя, в якому коштовні метали посідають велике місце й указують на неординарність його постаті.

Отже, окрім психологічно бездоганного зображення єдності зовнішності й внутрішнього світу людини, ми бачимо натяк на те, що саме постає основою життєвої філософії головного героя повісті.

Життєва філософія Гобсека постає як непохитна система цінностей, яку зовнішній світ жодним чином не може змінити. Навпаки, складається враження, що сюжет твору, стосунки Гобсека з іншими героями знову і знову підтверджують її правильність і життєздатність. Спростувати цю філософію, поставити її під сумнів може лише... сам Гобсек. Точніше, його ставлення до інших героїв, яких він (начебто) не поважає і лише використовує для повернення власної значущості.

У межах "психологічної реконструкції характеру" головного героя повісті зробимо своєрідний "психологічний підсумок" його ставлення до двох жінок (Фанні Мальво й Анастасі де Ресто) та трьох чоловіків: графа де Трай, графа де Ресто й Дервіля.

Ставлення Гобсека до жіночих персонажів повісті свідчить про те, що для нього головним у стосунках з ними є не гроші, а можливість за допомогою грошей упізнати цих людей та – у випадку потреби – втрутитися в їхнє життя не з метою "покарання", а з метою допомоги кожній з них. Навіть тоді, коли ця допомога суперечить матеріальним інтересам старого лихваря.

Показовою є роль Гобсека у житті Дервіля. Простежимо за тим, як поводить себе старий лихвар у стосунках з молодим правником. Хіба людина, для якої головним у житті були лише гроші, вчинила б так, як Гобсек? Що переважило б для такої людини: усвідомлення власних зобов'язань, необхідність виконувати їх, чи можливість безкарно отримати величезні гроші? Така поведінка лихваря підтверджує характеристику, яку дає йому Дервіль: *"І якщо відкинути його фінансові принципи та філософські погляди на людську природу, якими він виправдовує свою лихварську хватку, то, я певен, поза цими справами він найделікатніша й найчесніша людина в усьому Парижі"* [2, с. 300].

Коли старий лихвар позичає гроші Дервілеві, він рятує того від безпросвітнього життя, оскільки лише безумовних чеснот молодого адвоката для досягнення добробуту, матеріальної незалежності було недостатньо, а грошей у нього не було. До того ж, саме завдяки Гобсекові Дервіль досягає особистого щастя, він одружився з Фанні Мальво. Врешті-решт, саме Дервіль був останньою людиною, яку бачив перед смертю старий лихвар. Тобто, все засвідчує, що Дервіль був дійсним і, дуже схоже, єдиним другом Гобсека.

Дуже цікаво (із загальнолюдської точки зору!) здається думка, з допомогою якої Гобсек пояснює Дервілеві мотиви своєї поведінки у відповідь на його запитання: *"Сину мій, я тебе звільнив від вдячності, давши тобі право вважати, що ти мені нічого не винен. Тому ми з тобою найкращі друзі в світі"* [2, с. 300]. У психологічному плані усвідомлення боржником того, що якась людина зробила колись благодіяння, викликає дискомфорт, відчуття залежності від неї, що не може не

вплинути на людські стосунки. Навіть після повернення боргу відчуття психологічної залежності й певної приниженості не зникає, а якщо боржник досягає матеріального успіху – підсилюється.

Гобсек чудово знає людську природу, для нього дружба з Дервілем значить дуже багато, тому він зберігає її. Старий лихвар створює умови, коли допомога не стає благодеянням, коли допомога дає адвокату можливість водночас досягти добробуту і зберегти власну гідність, почуття самоповаги.

В образі Гобсека очевидно протиріччя: він проголошує одну модель поведінки, тоді як насправді поводить себе дуже різноманітно. Однак завжди його поведінка є справедливою відносно людей, з якими його зводить доля.

Постать Гобсека – це не бездушна людина-автомат. Це душа, про яку Дервіль казав наступне: *“...присягаюся, що жодна людська душа у світі не знала таких жорстоких випробувань і так не загартувалась, як він”* [2, с. 300]. Це “гартування” не знищило душу людини, а лише додало їй мудрості, змусило її приховувати власні почуття, обережно ставитися до людських стосунків, певною мірою взяти на себе роль людини, відновлює справедливість. А справедливість – це не лише покарання, це й допомога. Коли йдеться про дійсно мудру людину, то виявляється, що її покарання теж стає допомогою – звичайно, якщо той, кого карають, є спроможним це зрозуміти.

Письменник зображує сильний чоловічий характер, який було сформовано дуже важкими, можна навіть сказати, екстремальними умовами життя. Це самодостатня людина, яка вміє робити правильні висновки із власних помилок, яка високо поціновує себе вище за звичайних людей.

Другий бік цієї постаті, який можна вважати внутрішньою характеристикою героя, відзначається підвищеною емоційністю, бурхливими пристрастями, які людина-автомат майстерно приховує. Відкрито проявити свою сутність герой не може, тому що це буде сприйматися суспільством як слабкість. Але Гобсек, як виявляється, завжди опиняється на боці тих, хто – всупереч обставинам життя – зберігає моральність або хоча б залишки моральності.

“Психологічна реконструкція характеру” Гобсека ускладнюється тим, що цей образ створено на межі романтизму й реалізму. Проте, саме це під час вивчення повісті учнями робить її необхідною: без заглиблення в психологію героя його осмислення школярами буде викривленим, не адекватним авторському задуму і морально-естетичній позиції письменника.

Тривалий час Гобсек сприймався лише як негативний персонаж, своєрідний образ-застереження від “влади золота”, але геніальний Бальзак створив набагато складніший образ! Відповідно, його осмислення школярами має бути всебічним, що є неможливим без “психологічної реконструкції характеру” одного з найвідоміших образів світової літератури.

Література

1. Аверин В.А. Психология личности. Учебное пособие. – М.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 89 с.
2. Бальзак Оноре. Твори. – К.: Молодь, 1971. – 500 с.
3. Бочаров С.Г. Характеры и обстоятельства // Теория литературы. Основные проблемы в историческом освещении. Образ. Метод. Характер. – М., 1962.
4. Выготский Л.С. Психология искусства / Под ред. М.Г. Ярославского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
5. Гинзбург Л. О лирическом герое. – Л., 1979. – 221 с.
6. Гладишев В.В. Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури: Монографія. – Миколаїв: Вид-во “Гліон”, 2006. – 372 с.
7. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 252 с.
8. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Вища шк., 2007. – 415 с.
9. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. - Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
10. Поспелов Г.Н. Проблемы исторического развития литературы. – М., 1972. – 221 с.

Вишкова С.Г.

Донецький національний університет

Науковий керівник – д. філол. н., проф. Бессонова О.Л.

Лексичні засоби вираження семантичної категорії градації

В останні десятиріччя у наукових працях таких вчених як Е.Сепір, С.М.Колеснікова,